

TURINYS

Biografijos eskizas Hippolyte Havel	9
Įvadas	35
Anarchizmas – už ką jis iš tiesų kovoja	39
Mažumos prieš daugumas	53
Politinio smurto psichologija	60
Kalėjimai: socialinis nusikaltimas ir nesėkmė	79
Patriotizmas – grėsmė laisvei	91
Francisco Ferreras ir „Šiuolaikinė mokykla“	103
Veidmainiškas puritonizmas	117
Prekyba moterimis	124
Moterų rinkimų teisė	135
Moterų emancipacijos tragedija	146
Santuoka ir meilė	154
Moderni dramaturgija – radikalios minties šauklis	162
Lietuviškojo leidimo <i>post scriptum</i> Ugnė Marija Andrijauskaitė	181

BIOGRAFIJOS ESKIZAS

Propagandizmas, kaip kai kurie mano, nėra „amatas“, nes niekas nesiimtų tokio amato, kur reikėtų plušti kaip vergui, o mirti su elgetos reputacija. Tokios profesijos siekiančiam žmogui turi rūpėti kitokie motyvai nei tie, kurie reikalingi įvaldant amatą, – gilesni už išdidumą ir stipresni už asmeninį interesą.

GEORGE JACOB HOLYOAKE

Nedaug Amerikos viešajame gyvenime matomų vyrų ir moterų minimi taip dažnai kaip Emma Goldman. Tačiau apie Emmą Goldman beveik nieko nežinome. Sensacijų besivaikanti spauda apipynė jos vardą gausybe iškraipymų ir paskalų, todėl beveik nesitiki, kad pro šią pramano painiavą geba prasimušti tiesa ir vis daugiau žmonių rodo palankumą šiai šmeižiamai idealistei. Galima guostis tik tuo, kad panašaus likimo sulaukė beveik kiekvienas, skleidęs naujoves. Ko vertas buvusio respublikos prezidento apsilankymas Osavatomio miestelyje, siekiant pagerbti Johno Brown¹ atminimą? Ko vertas kitos respublikos prezidento dalyvavimas Pierre'o Proudhono² garbei skirto monumento atidengimo iškilmėse, kur šio gyvenimas pateikiamas prancūzų tautai kaip sektinas pavyzdys? Ko visa tai verta, jei šiandien panašūs į Browną ir Proudhoną yra kalami prie kryžiaus? Kai Londono ir Paryžiaus valdžios vyrai pavadina

¹ John Brown (1800–1859) – amerikietis abolicionistas, už vergovės panaikinimą kovojęs partizaniškais metodais. Už savo veiksmus nuteistas mirties bausme ir pakartas. *Vert. past.*

² Pierre-Joseph Proudhon (1809–1865) – Prancūzijos politikas, filosofas, sociologas, vienas pirmųjų anarchizmo teoretikų. *Vert. past.*

gatves Mary Wollstonecraft³ ir Louise Michel⁴ vardais, joms nesuteikiama daugiau pagarbos ir šlovės – šiandienos kartai turi rūpėti, kad būtų atkreiptas dėmesys į tas moteris, kurios rodo panašų pavyzdį šiandien. Tokiems vyrams kaip Wendellis Phillipsas⁵ ir Lloydas Garrisonas⁶ ainiai žmonijos išsilaisvinimo šventykloje paskiria deramas nišas, tačiau jų amžininkų priedermė yra pripažinti juos ir rodyti jiems palankumą, kol jie dar kvėpuoja.

Socialinio teisingumo propagandisto kelias nėra klotas rožėm. Jo jėgas iščiulpia tamsos ir neteisingumo galios – tam, kad nė vienas saulės spindulys nenušviestų jo niūrios kasdienybės. O taip, juk net bendražygiai, kuriais dažnai tampa artimiausi draugai, beveik neperpranta visuomenės šauklio asmenybės. Pavydas, kartais virstantis neapykanta, tuštybė ir įtarinėjimai temdo jo žingsnius ir niaukia širdį. Norint tokiomis sąlygomis neprarasti tikėjimo Tikslu, būtina nepalaužiama valia ir neišmatuojamas ryžtas nepasiduoti. Revoliucingų idėjų atstovas yra tarp kryžminės ugnies: viena vertus, persekioja valdžia, kuri meta jam atsakomybę už visa, dėl ko kaltos socialinės sąlygos; kita vertus, ir sekėjai stokoja supratingumo, nes skuba vertinti jo veiksmus per siaurą prizmę. Būna, kad minios sukuryje agitatorius yra vienui vienas. Net patys artimiausi draugai retai supranta, kad jis jaučiasi apleistas ir vienišas. Tai – viešumoje nuolat matomo žmogaus tragedija.

Migla, ilgai gaubusi Emmos Goldman vardą, pamažu sklaidosi. Enerģija, su kuria ji skleidžia nepopuliarų anarchizmo mokymą, atsidavimas, drąsa ir gebėjimai sulaukia vis daugiau supratingumo ir pasigėrėjimo.

Iki šiol neįvertinta, kad revoliucingi tremtiniai neapsakomai praturtino Amerikos intelektualinį gyvenimą. Jų sėtos sėklos, kurių kadaise beveik niekas nesuprato, ima nešti gausų derlių. Jie visuomet aukštai iškėlę laikė

laisvės vėliavą ir dėl jų kunkuliavo socialinis tautos gyvenimas. Tačiau tik nedaugeliui pavyko asimiliuojantis amerikietišrame gyvenime išsaugoti europietišką išsilavinimą ir kultūrą. Paprastam žmogui sunku suvokti, kiek jėgų, energijos ir užsispyrimo kainuoja nepažįstamos kalbos, naujos šalies papročių ir tradicijų perėmimas neprarandant savo būdo.

Emma Goldman yra viena iš nedaugelio, kuriai pavyko tapti įtakinga Amerikos socialinėje ir intelektualinėje sferoje ir išlaikyti individualumą. Jos gyvenimas kupinas spalvų, nuolat kintantis ir įvairus. Jai teko ir rašyti žvaigždes, ir braidyti balas.

Emma Goldman gimė 1869 m. birželio 27 dieną žydų šeimoje, kuri gyveno Kaune, Rusijos provincijoje. Jos tėvai net negalėjo svajoti, kokia unikali bus jų vaiko ateitis. Kaip ir visi konservatyvūs tėvai, jie buvo įsitikinę, kad dukra susituoks su padoriu piliečiu, pagimdys jam vaikų ir baigs jai skirtas dienas kaip gera, religinga moteris, apsupta būrio anūkų. Kaip ir dauguma tėvų, jie net nenutuokė, kad jų dukroje budo keista, aistringa siela, kelianti ją į aukštumas, dėl kurių ištisos kartos grumiasi amžiname mūšyje. Jie gyveno tokiame krašte ir tokiu metu, kai trintys tarp tėvų ir palikuonių buvo pačios aštriausios ir nesutaikomai juos supriešindavo. Šioje sunkioje kovoje tarp tėvų ir sūnų, o ypač tarp abiejų gimdytojų ir dukrų, negalėjo būti kompromisų, sutikimo ir paliaubų. Dėl laisvės ir progreso dvasios – to idealizmo, kuris nepripažino nuolaidžiavimų ir kliūčių, – jaunoji karta palikdavo tėvus ir namų židini. Ta pati priežastis kartą išginė ir Jėzų – revoliucingą maišto šauklį, ir jis visam laikui tapo svetimas savo krašto tradicijoms.

Veikiausiai niekada nešališkai ir aiškiai nesuprasime, kokį vaidmenį kovoje tarp sena ir nauja, nors ir plintant antisemitiškam šmeižtui, atliko žydų tauta – ta transcendentinį idealizmą išsaugojusi tauta. Tik dabar imame suvokti neišmatuojamą žydų idealistų indėlį į mokslą, meną ir literatūrą. Tačiau apie Izraelio sūnų ir dukterų indėlį į revoliucijas, ypač moderniaisiais laikais, žinių vis dar trūksta.

Ankstyvąją vaikystę Emma Goldman praleido Kurše – mažame, idiliškame krašte šalia Rusijos ir Vokietijos pasienio, kur jos tėvas dirbo valstybės tarnyboje. Tuo metu Kuršas buvo visiškai vokiškas, net valdininkų tai Baltijos provincijai Rusija ieškojo tarp Vokietijos junkerių. Vokiškos

³ Mary Wollstonecraft (1759–1797) – britų rašytoja, filosofė, pasisakė už moterų teisę į išsilavinimą. *Vert. past.*

⁴ Louise Michel (1830–1905) – prancūzė anarchistė, pedagogė, ištremta iš Prancūzijos už dalyvavimą Paryžiaus Komunoje. *Vert. past.*

⁵ Wendell Phillips (1811–1884) – amerikietis abolicionistas, teisininkas. Gynė pirmųjų Šiaurės Amerikos gyventojų teises. *Vert. past.*

⁶ William Lloyd Garrison (1805–1879) – amerikiečių abolicionistas, žurnalistas. Pasisakė už rinkimų teisės suteikimą moterims. *Vert. past.*

pasakos ir padavimai apie didvyriškų Kuršo riterių žygdarbius pakėri jauną protą. Tačiau gražioji idilė truko neilgai. Gana greitai augančios mergaitės sielą aptemdė niūrūs gyvenimo šešėliai. Nuo jaunystės Emmos Goldman širdyje augo maišto ir neatslūgstančios neapykantos priešpau-dai daigas. Nuo mažumės ji susipažino su valstybės „grožiu“: matė, kaip tėvui nedavė ramybės krikščionys valdininkai ir persekiojo dėl užimamo neaukšto posto bei žydiškos kilmės. Ji nuolat susidurdavo su privalo-mos karinės tarnybos brutalumu – matė, kaip jaunus vyrus, kurie dažnai buvo vieninteliai gausių šeimynų maitintojai, jėga vilkdavo į kareivines, kur jie likdavo pasmerkti varganam kario gyvenimui. Ji girdėdavo rau-dant nelaimingas valstietes ir liudijo gėdingus atvejus, kai turčiai kyšiais išsisukdavo iš karinės tarnybos taip jai pasmerkdami vargetas. Ją piktino nepakenčiamas elgesys su tarnaitėmis: dėl ponių piktnaudžiavimo ir išnaudojimo jos atitekdavo karininkų malonėn, o šie jas telaike seksuali-niu grobiu. Daugelis merginų, pastojusių nuo gerbiamų ponų ir meilužių išvytų, rasdavo paguodą Goldman namuose. Kadangi mažos mergaitės širdis daužydavosi iš gailėsčio, ji traukdavo iš tėvų stalčiaus monetas ir slapta įbrukdavo į šių pasmerktų merginų delnus. Taigi matome, kad ryškiausias Emmos Goldman bruožas – užuojauta skriaudžiamiesiems – buvo akivaizdus nuo mažens.

Kai Emmai sukako septyneri, tėvai išsiuntė ją pas močiutę į Karaliaučių Rytų Prūsijoje – Immanuelio Kanto gimtinę. Su keliomis pertraukomis, ji ten išbuvo iki tryliktojo gimtadienio. Pirmieji metai naujoje aplinkoje gerų prisiminimų nekelia. Močiutė, tiesa, buvo labai miela, bet galybei tetų buitīs rūpėjo labiau nei mąstymas, o kategoriški sprendimai buvo taikomi pernelyg dažnai. Padėtis pasikeitė, kai į Karaliaučių atsikraustė tėvai ir mažajai Emmai neberekėjo kęsti pelenės vargų. Dabar ji nuolat lankė valstybinę mokyklą ir mėgavosi privačiomis pamokomis, kurios buvo įprastos viduriniajai klasei: ypač daug laiko buvo skiriama prancūzų kalbos ir muzikos pamokoms. Netrukus Ibseną ir Shaw išversianti mote-ris tuomet dar tebuvo mažoji Vokietijos Gretutė, kuri vokiškoje terpėje jautėsi gana jaukiai. Jos polinkį į literatūrą tenkino sentimentalūs Marlitt meilės romanai, ji žavėjosi gerąja karaliene Luize, kuriai niekšelis Napo-leonas Bonapartas demonstratyviai nerodė riteriško taurumo. Kaip būtų

susiklosčiusi Emmos ateitis, jei būtų pasilikusi šioje aplinkoje? Likimas, o gal veikiau ekonominė padėtis, pakeitė planus. Jos tėvai nutarė persikelti į Sankt Peterburgą, visagalio caro sostinę, ir ten įkurti verslą. Štai čia jaunosios svajoklės gyvenimas stipriai pasikeitė.

Emma Goldman į Sankt Peterburgą atsikraustė įsimintinu laikotarpiu – 1882 m., būdama trylikos. Šalį buvo apėmusi žūtbūtinė kova tarp autokratijos ir Rusijos intelektualų. Prieš metus buvo parklupdytas Aleksandras II. Tirono mirties bausmę įvykdę herojai – Sofija Perovskaja, Želiabovas, Grinevickis, Rysakovas, Kibalčičius, Michailovas – amžiams tapo nemirtingi. Gesė Helfman tapo vienintele pasikėsinimo į carą da-lyve, kurios gyvybės valdžiai nenorom pagailo dėl pastarosios nėštumo, tad išsiuntė ją į Sibirą, kur būdavo tremiama galybė rusų kankinių. Tai buvo pats įsimintiniausias kovos už išsivadavimą laikotarpis – tokio mūšio dėl laisvės pasaulis dar nebuvo regėjęs. Minios šnabzdėjo nihilistų kankinių vardus, tūkstančiai buvo pasirengę sekti jų pėdomis. Visą Rusi-jos inteligentiją apėmė draudžiama dvasia: revoliuciniai sentimentai skverbėsi į kiekvienus namus – į rūmus ir pašiūres, tarpo kariuomenės, valdininkų, fabrikų darbuotojų ir valstiečių gretose. Ši atmosfera veržėsi į caro rūmus pro kazematus. Jaunimo sielose brendo naujos idėjos. Buvo pamiršta apie lyčių skirtumus. Vyrų ir moterų stoji petys į petį. Rusi-jos moteris! Kam pavyks pelnytai įvertinti ir deramai pavaizduoti jos heroizmą ir pasiaukojimą, jos lojalumą ir atsidavimą? „Šventoji“ – taip Turgenavas vadina ją žymiojoje prozinėje poemoje „Slenkstis“.

Šis įvykių sūkurys negalėjo neištraukti jaunosios svajotojos iš Kara-liaučiaus. Nuošalėje palikti laisvės idėjas būtų reiškę ne gyventi, o mirti, vegetuoti. Jaunystėje nedera dvejoti. Jauni entuziastai nei anuomet, nei, laimė, dabar nėra retas reiškinys Rusijoje. Mokydamasi rusų kalbos Emma Goldman netruko susipažinti su revoliucingais studentais ir nau-jomis idėjomis. Vietoj Marlitt atsirado Nekrasovas ir Černyševskis. Buvu-si gerosios karalienės Luizės gerbėja tapo karšta kovotoja už laisvę – kaip ir tūkstančiai kitų, ji nutarė skirti gyvenimą žmonių išsilaisvinimui.

Mūšis tarp kartų dabar persikėlė į Goldman šeimą. Jos tėvai nesuvokė, kodėl dukrai parūpo jaunosios idėjos, kurias patys laikė utopijomis iš fantazijų pasaulio. Jie mėgino perkalbėti merginą mesti šiuos pramanus,

bet vienintelis pokytis buvo kasdien šeimoje kylantys audringi vaidai. Jaunąją idealistę šeimoje suprato tik vienas asmuo – vyresnioji sesuo Helena, su kuria ji vėliau emigravo į Ameriką ir kurios meilė ir užuojauta niekada neišblėso. Net sunkiausiomis persekiojimo valandomis Emma Goldman lojalios sesers namuose visuomet rasdavo saugų prieglobstį.

Galiausiai Emma Goldman nutarė tapti nepriklausoma nuo tėvų. Ji matė, kaip šimtai vyrų ir moterų aukoja sėkmingas karjeras tam, kad eitų į žmones. Ji pasekė jų pėdomis. Įsidarbino fabrike – iš pradžių gamino korsetus, o vėliau – pirštines. Dabar jai buvo 17 metų ir ji didžiavosi galėdama save išlaikyti. Jei būtų likusi Rusijoje, veikiausiai anksčiau ar vėliau, kaip ir tūkstančiai kitų, būtų mirusi Sibiro šaltyje. Tačiau jos gyvenime buvo beprasidedas naujas skyrius. Sesuo Helena nutarė emigruoti į Ameriką, kur jau buvo įsikūrusi kita sesuo. Emma įtikino Heleną leisti vykti kartu ir drauge jos iškeliauti į Ameriką – kupinos vilčių apie didingą, nepriklausomą ir sėkmingą respubliką.

Amerika! Tai stebuklingas žodis. Vergų svajonė, prislėgtųjų pažado žemė, tikslas tų, kurie ilgisi progreso. Čia žmonių idealai tapo tikrove: nėra carų, kazokų ir valdininkų. Respublika! Šlovingas lygybės, laisvės ir brolybės simbolis.

Taip mąstė dvi merginos, kai 1886 m. keliavo iš Niujorko į Ročesterį. Netrukus jų iliuzijos žlugo. Amerikos idealas sprogo lyg muilo burbulas iškart Kasl Gardene. Čia Emma Goldman išvydo tai, kas jai priminė šurpinančią kasdienybę iš vaikystės Kurše. Būsimi didžiosios respublikos piliečiai buvo skriaudžiami ir išnaudojami jau laive, tą patį Kasl Gardene darė demokratijos pareigūnai – tik grubiau ir įkyriau. Susipažinusi su naujosios šalies gyvenimu, jaunoji idealistė greitai susikrimto. Vietoj vieno caro čia buvo dešimtys; policininkai su sunkiomis lazdomis pakeitė kazokus, o rusų valdininką – dar negailestingesnis vergų varovas fabrike.

Emma Goldman netrukus įsidarbino drabužių įmonėje „Garson“. Už savaitės darbą jai mokėjo du su puse dolerio. Tuo metu į fabrikus dar nebuvo tiekama elektra, todėl vargšės siuvėjos nuo ryto iki vakaro turėdavo minti siuvimo mašinų pedalus. Darbas buvo varginantis, į patalpas nepatekdavo dienos šviesa, rutina slinko tyloje, – nors Rusijoje buvo įprasta darbininkėms draugiškai persimesti žodeliu kitu, laisvoje šalyje

tai buvo draudžiama. Merginos buvo išnaudojamos ne vien ekonomiškai; samdytas darbininkes pamainų viršininkai ir darbdaviai vertino kaip sekui skirtus reikmenis. Į jų užuominas nereaguojanti mergina netrukus atsidurdavo gatvėje kaip fabrikui nenaudingas elementas. Aukotis norinčių savanorių niekuomet netrūko: pasiūla visuomet viršijo paklausą.

Siaubingas darbo sąlygas apsunkino bauginanti mažo Amerikos miestelio nykuma. Puritoniška dvasia slopina menkiausią džiugesio protrūkį, siela skęsta mirtiname nuobodulyje, nėra intelektualaus įkvėpimo, panašiai mąstančioms sieloms nėra kur pasišnekučiuoti. Emma Goldman vos neužduso šioje aplinkoje. Labiau nei kas kitas ji ilgėjosi tobulos atmosferos, draugystės, supratingumo ir bendraminčių bičiulystės. Mintimis ji vis dar buvo Rusijoje. Nemokėdama kalbos ir nežinodama apie šio krašto gyvenimą, ji gyveno praeitimi. Tuomet sutiko jauną rusiškai kalbantį vyrą. Naujoji pažintis džiugino ir gilėjo. Pagaliau atsirado žmogus, su kuriuo galėjo pasišnekėti ir įveikti nuobodžios egzistencijos pilkumą. Draugystė augo, o jos kulminacija tapo santuoka.

Ir Emma Goldman teko eiti graudžiu vedybinio gyvenimo taku; ir jai teko patirti, kad rašyti įstatymai reiškia paklusnumą ir pasiaukojimą – ypač moteriai. Santuoka netapo išsigelbėjimu iš puritoniškos amerikietiškojo gyvenimo nykumos, ši tik tapo dar labiau nepakeliama netekus laisvės. Jaunieji buvo pernelyg skirtingo būdo. Netrukus jie išsiskyrė, ir Emma Goldman išvyko į Niu Heiveną Konektikuto valstijoje. Ten ji įsidarbino fabrike, o jos vyras išnyko iš horizonto. Po dvidešimties metų apie jį netikėtai priminė federalinė valdžia.

Devintąjį dešimtmetį Rusijos judėjime veikę revoliucionieriai beveik nieko nežinojo apie tuo metu Vakarų Europą ir Ameriką drebinusias socialines idėjas. Jų veikla orientavosi į žmonių švietimą, jų tikslas buvo autokratijos žlugimas. Apie socializmą ir anarchizmą nieko nebuvo girdėta. Ir Emma Goldman nežinojo nieko apie šių idealų reikšmę.

Amerikoje ji atsidūrė vykstant reikšmingiems socialiniams ir politiniams neramumams – panašiai buvo ir prieš ketverius metus jai atkakus į Rusiją. Darbininkai maištavo prieš siaubingas darbo sąlygas, buvo pats „Darbo riterių“ (judėjimo už aštuonias darbo valandas) pakilimas, o per visą šalį ritosi kruvinų konfliktų tarp policijos ir streikuotojų banga. Šių